

Alkoholipolitiikka Suomessa vuosina 1914—1917

Oiva Turpeinen

Suomen alkoholipolitiikan historian tutkimuksessa on ensimmäisen maailmansodan aika — toisin kuin sitä edeltänyt ja sen jälkeinen kausi — jäänyt verrattain vähälle huomiolle. Aihetta tosin sivutaan joissakin henkilöhistorioissa (esim. Karpio 1931), laitoshistoriikeissa (mm. Vehviläinen 1963) ja muissakin teoksissa (Gordon 1916 & 1933; Johnson 1915; Voionmaa 1925), mutta yhtenäinen esitys Suomessa keisarivallan viimeisinä vuosina noudatetun alkoholipolitiikan sisällöstä, syistä ja seurauksista on jäänyt tekemättä.

Osasyynä tähän laiminlyöntiin on ollut se, että Suomessa haluttiin itsenäistymisen jälkeen unohtaa keisarivallan loppukausi, ainakin Venäjään liittyviltä osiltaan. Toisena syynä on mainittava kieliseikat. Varsinkaan itsenäistymisen alkuvuosina venäjän kielen harrastus ei alkoholipolitiikan historian tutkijoiden piirissä ollut niin suurta, että olisi tartuttu aiheeseen, jonka materiaali keskeisiltä osin on venäjänkielistä ja lisäksi osittain vielä Neuvostoliiton arkistoissa.

Tämän aukon poistamiseksi suoritin 1970-luvun lopulla keisarivallan loppukauden alkoholipolitiikan kartoituksen. Työn päätulokset on julkaistu Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusselostesarjassa (Turpeinen 1980 a). Tähän raporttiin perustuvat pääosin tässäkin artikkelissa esitetyt tiedot. Tutkimuksen alkuperäislähteistä mainittakoon Valtionarkistossa olevat kenraalikuvernöörin, ministerivaltiosihteerin ja senaatin arkistot sekä Valtion historiallisessa keskuskarkistossa Leningradissa olevat minis-

terineuvoston ja finanssiministeriön arkistot. Painetuista lähteistä todettakoon mm. Suomen ja Venäjän lakikokoelmat sekä komiteanmietinnöt jo edellä mainitun vähäisen kirjallisuuden ohella.

Liikekannallepanosta marraskuun (1914) asetukseen

Ensimmäisen maailmansodan syttymisen heinä-elokuun vaihteessa 1914 muutti oleellisesti Suomenkin poliittista asemaa. Sotalakien tultua voimaan ei vain Suomen kenraalikuvernööriin F.A.A. Seynin ja santarmijohdon valta kasvanut, vaan aivan erityisesti maamme turvallisuudesta vastuussa olevien venäläisten kenraalien merkitys korostui, osittain jopa maamme siviilijohdon valtaoikeuksien kustannuksella. Avainasemassa olivat mm. VI armeijan johto, jonka alaisuuteen Suomikin kuului, sekä sen yläpuolella sotilasportaikossa olleet pohjoisrintaman esikunta ja päämaja ylipäällikköineen (Turpeinen 1980 b).

Tämä yleispoliittinen tilanne vaikutti ratkaisevasti myös alkoholipolitiikan sisältöön nyt tarkasteltavana ajanjaksona, elokuusta 1914 maaliskuuhun 1917. Mutta ennen politiikan syiden tai seurausten analysointia on syytä tarkastella sen sisältöä.

Heinäkuun viimeisenä päivänä 1914 julistettiin Venäjällä liikekannallepano, joka koski myös Suomea. Tähän liittyen sotilasjohdon vaatimuksesta kiellettiin mobilisaation alaisilla alueilla kaikenlainen alkoholin kauppa siksi, kunnes liikekannallepano päättyisi. Vielä saman päi-

vän iltana Seyn sähköitse tiedotti alkoholien myyntikiellosta kuvernööreille.

Tähän jyrkkään ja yksioikoiseen myyntikieltoon haluttiin ymmärrettävästikin muutosta eri puolilla maata jo elokuun alkupuolella. Syynä oli mm. määräyksen soveltamisen vaikeus. Perusongelmaksi nousi kuitenkin tässä vaiheessa uuden alkoholiasetuksen aikaansaanti. Sen avulla alkoholikysymys olisi saatu järjestettyä sodan ajaksi, sillä mainittua myyntikieltoahan voitiin soveltaa vain liiketokannallepanon aikana.

Alkoholien vähittäismyyntiä sodan aikana sääntelevän asetuksen valmistelutyöt käynnistettiin, ja senaatin täysistunnon se läpäisi — ei tosin yksimielisesti — 18. syyskuuta 1914. Pietarissa laki viipyi kuitenkin niin kauan, että vasta kaksi kuukautta myöhemmin se lopullisesti hyväksyttiin. Erityisesti tämän viivästymisen seurauksena alkoholijuomien myynnissä esiintyi epätietoisuutta ja suurta kirjavuutta eri puolilla Suomea.

Marraskuun 18. päivänä 1914 keisarin vahvistuksen saaneen alkoholiasetuksen mukaan kiellettiin sodan aikana myymästä sellaisia alkoholipitoisia valmisteita, jotka sisälsivät vähintään 2,5 tilavuusprosenttia etyylialkoholia (+ 15 celsiuksen lämpöisinä). Tästä yleissäännöstä tehtiin kuitenkin useita poikkeuksia. Tieteelliset ja tekniset laitokset, apteekit sekä sairaalat olivat edelleenkin — omaan toimintaansa liittyen — oikeutettuja hankkimaan ja myymään alkoholia sisältäviä aineita. Merkittävän poikkeuksen muodostivat myös ensimmäisen luokan ravintolat, jotka saivat oikeuden tarjoilla alkoholia ruoan kanssa. Myös oluen ja portterin myynti suurissa erissä, ns. korikauppa, sallittiin edelleen. Erityisesti tältä osin oli syksyllä 1914 ollut suurta vaihtelevuutta eri puolilla Suomea. Joissakin lääneissä kuvernöörit olivat näet kieltäneet oluen korikaupan, mutta toisissa lääneissä se oli sallittua. Neljänteen poikkeusryhmään kuului alkoholipitoisia aineita (denaturoitu väkiviina, väkiviinalakka, pulituuri jne.), joita ei ollut tarkoitettu päihdejuomiksi. Näiden saantia oli

tiukennettu jo 26. 8. 1914 senaatin päätöksellä, ja sama linja on nähtävissä vielä marraskuun 1914 asetuksessakin. Tällaisten aineiden väärinkäytön estämiseksi määrättiin, että ostajalla täytyi olla poliisiviranomaisen antama todistus, josta kävi ilmi, "ettei ole aihetta olettaa ostajan voivan käyttää ostamaansa tavaraa juovutusjuomana".

Myöhempi kehitys

Marraskuun asetuksella oli pyritty löytämään kultainen keskitie: Alkoholien olisi saatavissa, mutta tarkoin säänneltynä siten, että juopumuksen aiheuttamia järjestyshäiriöitä, joihin sodan aikana kiinnitettiin suurta huomiota, olisi mahdollisimman vähän. Pian voitiin todeta, että linja oli liian lavea ja että tiukempia määräyksiä tarvittiin. Jo tammikuussa 1915 kiellettiin ylipäällikkö Nikolai Nikolajevitšin käskystä yli 22-tilavuusprosenttisen alkoholien vähittäismyynti, mikä käytännössä koski eniten ensimmäisen luokan ravintoloita. Kulutuksen vähentämiseen tähdättiin myös samoihin aikoihin tapahtuneella ensimmäisen luokan ravintoloiden myymän alkoholien maksun korottamisella.

Vuosina 1915—16 keskeisenä alkoholi-politiisena keinona käytettiin maksujen ja verojen korotuksia. Mainittakoon muutamia lisäesimerkkejä. Jo maaliskuussa 1915 alkoholien tukkukaupan verotusta kiristettiin tuntuvasti. Kesäkuussa 1915 nostettiin oluen tukkukaupan maksua huomattavasti ja vuotta myöhemmin korotettiin myös tuontialkoholien veroa. Vuoden 1916 alussa nousi merkittävästi myös paloviinan valmistusvero, mihin liittyen kiristettiin myös mallasjuomien suostuntaveroa.

Hintapolitiikan ohella käytettiin toki muitakin keinoja. Niinpä esimerkiksi lokakuussa 1916 alennettiin ylipäällikön käskyn mukaisesti alkoholijuomien väkyyden prosenttirajaa vähittäismyyntinsä 22 tilavuusprosentista 16:een.

Lisäksi tarvittiin monia muita määräyksiä, joilla pyrittiin sääntelemään kieltojen haittavaikutuksia. Tässäkin toistui

lainlaatijoille jo vanhastaan tuttu ilmiö: mitä enemmän kieltoja ja asetuksia, sitä enemmän on tarvetta uusien säätämiseen. Alkoholijuomien saannin vaikeutessa ilmeni lisääntyvässä määrin mm. paloviinan salapolttua ja alkoholia sisältävien lääkkeiden käyttöä päihdetarkoituksiin. Myös eri puolilla maata muutamat lääkärit kirjoittivat pirtureseptejä varsin löyhin perustein; puhuttiinpa jopa pirtutrokarilääkäreistä. Niin ikään tieteellisiin ja teknisiin tarpeisiin tarkoitettua alkoholia käytettiin juovutusjuomana.

Tämänlaatuisten ongelmien poistamiseksi tai ainakin vähentämiseksi annettiin joukko määräyksiä ja asetuksia. Jo joulukuussa 1915 kiellettiin yhdeksän päihdejuomanakin käytetyn lääkkeen myynti apteekkeista ilman lääkärin reseptiä. Lisäksi kolmea muuta lääkettä sai reseptittä myydä "ainoastaan tarkan harkinnan jälkeen". Niin ikään maaliskuun lopulla 1916 annettiin määräys, jonka päätarkoituksena oli estää alkoholin väärinkäyttö tieteellisten, teknisten ja lääkinnöllisten tarpeiden varjolla.

Ryhmään "poikkeuksellisten aikojen poikkeuksellinen määräys" kuului myös keisarin 18. elokuuta 1916 hyväksymä asetus, jonka mukaan Itämerellä venäläisen laivaston kanssa yhteistyössä toimivan Ison-Britannian sukellusveneosaston sotilaille oli myönnettävä perinteinen päivittäinen viskiannos.

Alkoholipolitiikan syyt

Mainittu viskiesimerkki jo sinänsä osoittaa, että sotilaalliset syyt painoivat paljon alkoholipoliittisia ratkaisuja hahmoteltaessa. Aihetta kokonaisuutena tarkasteltaessa törmätäänkin sotilaallisiin ja poliittisiin taustatekijöihin. Tällöin on myös korostettava sitä, että sotilasjohtajien näkemyksiä eivät leimanneet — eivät ainakaan hallitsevasti — raittiusideologiset seikat, vaan turvallisuuspoliittiset perustelut. Kun alkoholin yletön nauttiminen aiheutti epäjärjestystä sotatoimi-alueella ja muuallakin valtakunnassa ja kun se heikensi myös armeijan sotimis-

mahdollisuuksia, oli Venäjän etujen nimissä tarkoin kontrolloitava alkoholin käyttöä, myös Suomessa. Toisaalta oli otettava huomioon, ettei näistä kielloista aiheutunut vakavia haittoja Venäjän liittolaisille, Englannille ja Ranskalle.

Venäjän suhteet Ranskaan tulivat selvästi ilmi vuonna 1916 tuontialkoholikysymystä käsiteltäessä. Kun Venäjän valtiovarainministeri Bark oli lokakuussa 1915 virallisella vierailulla Ranskassa, allekirjoitettiin asiakirja, jossa Venäjä lupautui ottamaan huomioon ranskalaisen viininviejien intressit sodan aikana Venäjän suunnalla. Tätä sopimusta ja hyvien Ranskan-suhteiden merkitystä korostettiin ministerineuvostossa mm. seuraavana vuonna, kun esillä oli tuontialkoholin verotuksen nostaminen, vaikkapa vain pienen Suomen osalta.

Venäjän sisäiset turvallisuuskäsitteet ja harjoitettu alkoholipolitiikka kulki-
vat käsi kädessä. Liikekannallepanon onnistumisen kannalta vapaata alkoholin saantia pidettiin haitallisena. Ja kun alkoholin saantia ensimmäisen luokan ravintoloista pyrittiin vaikeuttamaan, olivat tällöinkin taustalla sotilashenkilöt. Mm. meriministeri Grigorovitš oli pannut merkille, kuinka Helsingistä, Venäjän Itämeren-laivaston tärkeästä tukikohdasta, oli muodostunut oikea "huvittelun ja hummauksen pesäpaikka", joka ei vetänyt puoleensa vain helsinkiläisiä, vaan myös pietarilaisia ilonpitäjiä ja — mikä pahinta — myös laivaston väkeä, sotilaita ja upseereita, jotka ryhdyttyään ravintoloissa humaltuneina kaikenlaisiin keskusteluihin paljastivat sotilassalaisuuksia ja yleensäkin näin menetellessään, kuten meriministeri korosti, edesauttoivat kurin höltymistä kohtalokkaine seurauksineen.

Seuraukset

Kun niin tärkeät näkökohdat kuin Venäjän puolustukseen liittyvät syyt olivat kyseessä, ei asetuksia ja määräyksiä hahmoteltaessa voitu kaikkia seurausilmiöitä ottaa huomioon, ei etenäkään sil-

loin, kun oli toimittava nopeasti. Niinpä liikekannallepanon yhteydessä annettu määräys alkoholin myynnin lopettamisesta tuli kertauskalla. Sen seuraukset näkyivät mm. siinä, että korvikealkoholiin (denaturoitu paloviina, pulituuri jne.) kuolleiden määrä nousi rajusti Suomessa; mm. Helsingissä oli heinä-elokuun vaihteessa 1914 joukkomyrkytys (Turpeinen 1977, 71). Muutoinkin koko sodan ajan korvikealkoholikuolleisuus pysyi huomattavasti korkeammalla tasolla kuin edellisinä vuosina. Tähän liittyen sotavuosina pyrittiin tiukentamaan — kuten edellä todettiin — myös denaturoidun paloviinan, pulituurin, lääkkeiden ym. korvikkeiden saantia ja käyttöä päihdetarkoituksiin.

Toisaalta kun etyylialkoholikuolleisuus laski vuosina 1914—17 varsin merkittävästi, voidaan kysyä, johtuiko se etyylialkoholin kulutuksen supistumisesta. Näin todella tapahtui. Sotavuosina paloviinan, viinin ja oluen kulutus laski merkittävästi, mikä valtaosaltaan oli seurausta noudatetusta alkoholipolitiikasta. Jotta kulutuskuvaa ei nähtäisi vääristyneenä, on samalla korostettava, että samanaikaisesti laittoman alkoholin valmistus ja kulutus lisääntyivät. Tällaisia juomia olivat paitsi jo edellä mainittu pontikka, myös kilju ja sahti.

Entä miten vähentynyt alkoholin kulutus vaikutti rikollisuuteen? Kysymyksestä oltiin erittäin kiinnostuneita jo maailmansodan vuosina, sillä kuuluihan alkoholipolitiikan keskeisiin tavoitteisiin juuri yksilön ja valtion turvallisuuden takaaminen. Ja rikollisuus, jos mikään, oli eri muodoissaan tämän päämäärän esteenä.

Suomen korkein siviilijohto aina kenraalikuvernööriä myöten saattoikin panna merkille, että alkoholipolitiikka vaikutti ilmeisen alentavasti rikollisuuteen. Kun tutkittiin rikollisuuden kehitystä vuoden 1914 viiden viimeisen kuukauden osalta ja verrattiin sitä edellisen vuoden vastaavaan ajankohtaan, havaittiin jonkin verran laskua siinä ryhmässä, jossa alkoholilla ei ollut osuutta. Tämän vähenemisen voi hyvinkin kirjata sota-ajan

erikoisolosuhteista johtuvaksi. Suurin ja todella merkittävä rikollisuuden supistuminen tapahtui kuitenkin ryhmässä, jossa rikokset tehtiin alkoholin vaikutuksen alaisina. Kun vuoden 1913 viitenä viimeisenä kuukautena rekisteröitiin 100 000:ta asukasta kohden rikoksia 29,1, oli seuraavan vuoden vastaavien kuukausien lukema vain 6,5 (Turpeinen 1980 a).

Lisäksi on huomion arvoista, että rikollisuus laski huomattavasti enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla. Kaikkein eniten (160:stä 30:een) alkoholin vaikutuksen alaisena tehdyt rikokset vähenivät juuri kaupungeissa. Erityisen tyytyväisinä venäläiset viranomaiset panivat merkille rikollisuuden hyvin voimakkaan laskun Helsingissä.

Nyt voidaan myös kysyä, missä määrin alkoholin kulutuksen supistuminen ja sen ilmeisen edullinen vaikutus rikollisuuteen muokkasivat maaperää suosiolliseksi kieltolaille. Tätä vaikutustekijää ei ole yksityiskohtaisesti tutkittu, mutta ilmeisesti suotuisa kehitys näiltä osin lisäsi halukkuutta kieltolain aikaansaamiseksi.

Kirjallisuus

Gordon, Ernst: Russian prohibition. Westerville 1916

Gordon, Ernst: The dry fight in Europe and its relation to America. Washington 1933

Johnson, William E.: The liquor problem in Russia. Westerville 1915

Karpio, Vihtori: Matti Helenius-Seppälä. Elämäkerta. Porvoo 1931

Turpeinen, Oiva: Ensimmäisen maailmansodan aikainen alkoholipolitiikka Suomessa. Elokuusta 1914 maaliskuuhun 1917. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 142. Helsinki 1980. 1980 a

Turpeinen, Oiva: Keisarillisen Venäjän viranomaisten suhtautuminen jääkäri- liikkeeseen. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 7. Helsinki 1980. 1980 b

Turpeinen, Oiva: Viinaan kuolleet Suomessa vuosina 1878—1917. Alkoholipoliit-

tisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste
110. Helsinki 1977

Vehviläinen, Olli: Rajamäen tehtaat

1888—1963. Helsinki 1963

Voionmaa, Väinö: Yhteiskunnallinen alkoholikysymys. Porvoo 1925..

English summary

Oiva Turpeinen: Alkoholipolitiikka Suomessa vuosina 1914—1917 (Alcohol policy during the First World War in Finland. August 1914 — March 1917)

This study spans chronologically the period beginning from the outbreak of the First World War to the fall of the Russian Empire in March, 1917, and is mainly based on material obtained from the archives of the Council of the Governor General and the Senate (in Helsinki from the State Archives). Material from other archives have also been used to some extent, such as the archives of the Russian Council of Ministers and the Ministry of Finance (in Leningrad the Central State Historical Archives).

Alcohol policy, comprised of numerous decrees and provisions and prescribed to restrict consumption of alcoholic beverages and to alleviate the problems arising from the use of alcohol, was by and large tied to the war being fought and to the related military and political problems of the era. The security interests of the Russian state greatly dictated the content of Finnish alcohol policy.

This principle was palpably brought out when orders for mobilization were issued in July and August of 1914 in the decree entering into force on the 18th of November, 1914, to restrict alcohol retail sales, later in further restrictions of the availability of alcohol, both in retail sales and wholesale and whenever public order was disturbed among the

Russian soldiers in Finland by their use of alcohol. Military and political aspects were also considered in the order to ensure the whisky ration for British seamen in the Baltic Fleet given by imperial exceptional decree on the 18th of August, 1916, as well as when Russia declined to interfere with France's trade policy and economic interests in Finland linked to the export of alcoholic beverages, as France was a military ally along with England.

The various restrictions set for the availability of alcoholic beverages were a consequence of many phenomena and difficulties. As an example, alcoholic beverages were acquired and used as intoxicants under the pretext of scientific, technical and medical use. Illicit distillation of spirits had quite obviously become more general. The use of surrogates as intoxicating beverages became a problem; e.g. mortality caused by these surrogates rose, which led to ever tighter legislative control of the availability of these substances.

Restriction of the availability of alcoholic beverages accompanied by a considerable tax increase for them had a diminishing effect on alcohol consumption. Material employed in the study also indicated that reduced consumption lowered the crime rate. This positive effect paved road for prohibition, which came into force in 1919.

Alkoholipolitiikka Vol. 46: 23—27, 1981